

поетичке савремености којој тежи аутор *Фајронта...*. Оно што је, међутим, незаобилазно односи се управо на димензију индивидуалних засебности и карактерисања јунака која се омогућава управо језичким идиомом, оним поступком, дакле, који је кроз пажљиво и вешто остваривање код реалиста означио нове поетичко-стваралачке помаке у књижевности. Д. Николић изгледа као да није упознат са овим теоријским достигнућем реализма. Приповедање Дича, тако, унапред наговештено као реплика у разговору, уместо да буде индивидуално обогаћено, и уместо да посредује упечатљиви ефект спонтаног говора који је одређен опуштеним ситуационим контекстом, постаће покушај софистицираног приповедања, тј. вид квазиестетизованог дискурса (квази - јер се "естетизацијом" Дичовог говора подрива убедљивост естетске остварености на плану целине дела). Од неусиљеног разговорног тона нема ни трага, те се кроз овај квазиестетизовани дискурс поставља питање смисла и сврсисходности промена ових приповедачких перспектива. Јер његова функција не може бити у карактерисању ликова: без карактерних разлика нема ни њихових носилаца. Тако се може десити да читалац, читајући приповедање Дича, на тренутак помисли да је то, заправо, говор Ненада, и обратно. А будући да су актери романа прилично временшне персоне, а радња смештена у 90-те године (овог столећа!), помисао да присуствујемо резултатима генетског инжињеринга комотог може бити одбачена као анахрона.

На крају остаје горак утисак да ова књига представља замајавајућу смесу у којој се укрштају сомнабулно тумарање за иоле чврстим поетичким упориштима, с једне, и батргање са јаловом инвенцијом, с друге стране. Но, као што су књижевне награде установљене да би се додељивале, тако и критички текстови постоје да би обрадовали машту верних следбеника (књижевних) теорија завере. И ту помоћи нема.

Да подсетимо: *Фајронт* у *Гретегу* је награђен НИИ-овом наградом за 1998. годину. Невоља је у томе што након свега нисмо више сигурни како ову информацију треба схватити. Као парадокс, или као подразумевајући исказ.

*Борђе Деснић*

## Зоран Милић, СВЕТОГОРСКА СТАЗА, Народна књига, Београд, 1998

Песничка збирка Зорана Милића јесте лирска проза пуна импресија, утисака, својеврстан поетско-сликарски дневник са песничковог ходочашћења Светој Гори и Хиландару. Састоји се из пет циклуса, епизода наглашене сликовитости, сугестивности и слојевите духовности која се, као под лупом, стално увећава, зумира, уколико се иде крају књиге.

Пут до Хиландара води кроз "Сазвежђе Атоса" где је дат каталог манастира и светих места. "Светлије линије гранају се у безброј праваца... Не види се Хиландар. Све води Хиландару. Речи неизговорене. Мисли. Погледи. Бела, кривиудава линија, између земље и воде." Штимунг приближавања светињама и боравак у манастиру саткани су из многобројних реских звукова звона, гласова птица, њиховог бруја, из много појања у храмовима, из звекета посуђа у трпезарији, шуштања риза, хука и клепета анђеоских крила итд. Ту су и, за једну поетско-сликарску око призму, незаобилазне игре светла и боја, плес боја и нестварних облика који се умножавају и прелићу. У линијарном току импресије се, подстакнуте обиљем илуминација<sup>1</sup>, непрекидно рађају, ређају и зру. Ни чуло мириса не остаје равнодушно, напротив - свуда се наилази на "бујице мириса": мирис смоле, тамјана, воска, растиња, узреле траве, четинара, макије и лековитог биља. Чулне сензације се из своје дисперзивне полиморфности компресују, уобличавају у целовиту слику, песнички пејзаж, а њихова функционална поетска транспарентност се остварује у синтаксичко-акустичној "монтажи".

Милићева реченица је умногоме елиптична, често сведена на синтагму, негде на реч, она је фраме песничких истанчаних чула, његове цамера обскурна. Њен најнаглашенији део јесте сам крај он песми даје ритам. А ритам је, што у поезији није никаква тајна, најзаслужнији за стварање одређене атмосфере.

Атмосферу ходочашћа осликава и избор речи, као нпр. "рушно, сподјено, скит, утихло, беласну, путеводитељка"- речи које понајвише оцртавају обресе тананих осећања душе, затим речи које су типичне и карактеристичне у терминологији византијске архаичне архитектуре, као "тирг, конаци, параклиси, аркаде, прорези, испусти, доксати" и др. Зоран Милић преже избору речи богатог акустичког као и значењско-асоцијативног слоја, уводећи помоћу њих читаоца у дискурзивност текста.

У окружењу наглашене сензуалности, на свом ходочашћу Светом Гором, Милић ће у свему осећати, нагавештавати и доживљавати присуство Бога: "Свевишњи је у хлебу, вину, саћу, зрнима, платима, речима, мравињацима, мрвицама песка, капима росе, иглицама соли. Бог је тишина, чежња, светлост ваздуха, земља, вода." Свевишњи се одликава свуда, у свему и кроза све. На тлу Атоса песников хришћански Бог није ни у каквој супротности са старим паганским божанствима. Он је Бог свих елемената (ватра, ваздух, земља, вода), Бог свих времена (прошлост, садашњост, будућност). Пагански однос према Природи, спољашњем свету и његовим силама квалитативно је обојено мистификацијом тих сила где је Човек, као Биће, у средшту такве предметностима Природе и света. Четири почела, као и сама Природа, носе у себи снажан живот који расте, који кружи; и у доживљају таквог живота заправо је у фокусиран Човек, а не Бог или божанство. Јер пгичија перспектива припада сили, а у жаљем ракурсу налази се Биће које би да је умилостиви, Биће на прагу и почетку свести о себи. Из свесности таквог Бића које доводи самог себе до питања о себи, о јаству, о бићу, сељбству, свом положају у свету, својој егзистенцији, рађа се свест(доживљај) Свебића, Бога, Апсолута. И он се смешта у егзистенцији простор Човека, он постаје његов егзистенцијални простор: ствара се космолошка синтеза у којој се Бог изједначава са Природом.

Сва наша страст земна је. Сва наша љубав земна је. Сва време наше земљи припада. И ход и хук његов. Песник то нарочито наглашава у трећем циклусу "Небо на камену", где се налазе песме "Похвала земљи" или "Молитва Путеводитељски Хиландарској". У "Похвали земљи" песников глас велича "прах" од кога је све и свја сачињено.<sup>2</sup> Тон је узвишен, усмерен ка горе: "Мисли и погледи које упирамо к лепоти, светлости, љубави, бескрају." У ваздуху се разлива хегемонија реда. Атмосферу владавине реда, разума, песник дочарава молитвеним тоном (Песма "Молитва Путеводитељски хиландарској"). Велика је дистанца између земље на којој песник стоји, земног и трошног с којим, као Човек, постоји, и онога чему стреми, к чему управља мисли, погледе и свој молитвени пој. Огромно је размеђе, пукотина што дели његов стварни, видљиви, лик од сопствене неопипљиве, безобличне туге, самоће и страха. Песник се осећа изгубљеним у сопственом неизрецивом. У неодређености свог унутарњег хода рубовима празнине, пред невидљивом тугом, самоћом и страхом, очию упртих ка горе, долази до искреног покајања: "Шта све начинено би чинено. Шта све неречено би речено. Шта све незаборављено би заборављено. Паде и би нађено, растави се и нестане". А онда и до прихватања сопственог крета, неумитности људског постојања кроз стрпљење; помирености бића и небића, прихватања сопствене смрти коју живимо: "Ход мој ход је другоме. Служба моја служба другоме. Род мој одрод а пут распут. Распет ходим, распетог себе носим."

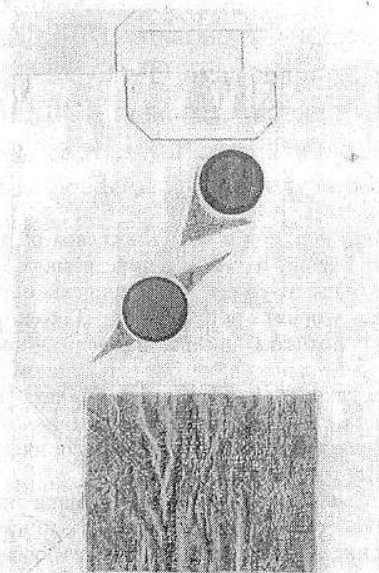
У циклусу "Ноћ на светој гори" Зоран Милић, заплетен у дијаболничност разума, води дијалог са својом сумњом. Тај дијалог, дат имплицитно, без дијалоске форме и оквира, налази се у песми "Бесџа о добру". Сумња, рационална дилема отелотворена је у пејзажу ноћи "нечијим говором", немиром. Као у Антонионијевим филмовима ("Ноћ", "Помрачење"), као у магичним исјављањима Бекетових драма, песник се хвата за крајеве исте нити духа чији је одјек једини ухватљиви облик у ноћи. И у њему се мири дуализам распетог: "Не тражи што ниси оставио. Не труди се да знаш што се не може знати... Неразумљив је свет, разумљива је његова сила." Песник проналази утеху. Следеће јутро, најављујући поновно свитање, више не доноси исто (песма "Јутро у Хиландару"). Све је испрано, прочишћено. Слика дише. Облици, звуци, свети, мириси и слике су нови, препорођени, поново рођени. Светлост, доведена у контраст са тамом и ноћи, долази још више до изражаја у абажуру јутра.

Простор у који нас Милић уводи прелази из конкретног у метафизички: "светогорске насеобине отварају се као расцветала камена гнезда - ни на небу - ни на земљи - ближе Творцу, не одвећ далеко од људи." У пејсажу Светогорске стазе све је помало нестварно. Отвара се једна нова димензија на чијим хоризонтима песникова палета налази места за своја медитативна бојења која воде до асоцијативне пуноће. Једно од таквих је и размишљање о вечитој метафизичкој теми - времену. У непрекидни ток времена уточено је све, "све видљиво и невидљиво, чујно и нечујно, минуло и постојеће, као да је прожето том нити која свет чини јаснијим, смисленијим, истинитијим, "И сам живот изједначен је са тим током. Прозно-лирски хроно-топ обухвата време Вечности и места Светости "Свете Горе". Вечност је уживање у тренутку за онога ко је открио бижански дух, Природу. Смер контемплирања наилази на "трагове у времену" као на сведочанство бића, које у непрекидној борби са својом коначношћу, дочекује будућност "са задужбинама у рукама". Отржући се заборава Човек смитује конструктивну страну свог бића, појављује се као узрок нарасле стварности пред чијим се бедемима, као овде песник, скидајући слој по слој, именује свет(свест) трајања кроз тренутак.

Симболика светлости је доминантна у Милићевим поетско-прозним записима. Светлост, дата у разноврсним и многобројним контекстима, одликује скалу лирских епифанија које се ређају једна за другом, стварајући атмосферу древности и светлости: "Светитељске душе светле. Светли црква, речи заветне светле у висинама... Бог људи сија. Између пиргова и параклиса, кровова и капија, сијају његове испружене руке." Сијају и велелепне ктиторске задужбине, "благо немањихких светиња", у амбијенту бљештавог "упаљеног азура". Значењско-асоцијативна пуноћа симбола светлости продубљује се у поетско-мисаоном току о времену и траговима у њему, у песниковим сугестивним реминисценцијама

Сећању Зоран Милић приписује сопствени живот, оно је "јело које се не квари" за бића гладно бивствовања, светова и сопственог присуства и учиника које би да се згруша и заокружи у "оно што је осветљено", јер "оно што није, као да не постоји." Овде се између симбола Речи, истог значењског слоја, као у Јовановом *Јеванђељу*, и симбола Светлости ставља знак једнакости. На овом стваралачко-медитативном ходошашћењу Хиландару песник ступа у коезистенцијални однос с симболом Светог Саве, наново га означавајући Темелјем српске духовности. У лику највећег српског светитеља Светлост постаје Светост: "Савин бунар је пролаз из овога у онај свет. Свима су подједнако расоређени светлост и тама". Последњи, пети циклус "Служба после службе" духовно је најбогатији. Насликан је заједнички монашки живот: "Јело посно. Маслине. Хлеб. вино. Док се руча, монах чита из житија о свецу или мученику тога дана", али и живот подвижника, пустињака. Осећајући блиско присуство тајне подвижништва, нашавши се у непосредној близини еремита, духовних емирата живота, Милић се окреће теми смрти, без које би слика Живота остала огољена. Песма "Чудо у Каруљи" представља песничку визију Смрти: "Змија се вине, нестане. Све се поравна. Дрхте траве." Змија је један од примарних симбола у поезији Зорана Милића.<sup>3</sup> У њој је, као хтонском симболу, оличена циклична природа непрекидног кретања, она представља гласника и преносиоца порука мрачних хоризоната, роб је свог крштења ђаволом. Али је и сведок отргнуте божје истине, злознање, ванвременске тајне, чаробних софизама и распадања сваке појавности, алхемије смрти.

Змија се појављује у приближавању незнатом. Милић је уводи заједно са темом смрти. Оне су неодојиве једна од друге. Истина смрти и њен сведок. Истина смрти је велика и дубока, "ту истину Бог узима, Бог даје." Смрт као људска коначност, њена дилема и тајна, продубљује се у вечито, отворено питање диференцијације према божанском. У песми "Бог у Катункаји" наставља се поетско-мисаони ток пратећи подвиг еримата, окренутих вечної тајни земље "са чијих међа још нико вратио се није". Дошавши до неухватљиве нити, границе која дели и повезује Живот са Смрћу, истанчаним чулом ствараоца Милић доводи своју мисао пред олтар божанства: "Ако хоћеш да створиш нешто, то је Бог. И да радиш непрестано, то је Бог. Дозиваш га. Бог ти се одазива" Стваралачки акт потврђује бића, прочишћава душу, отвара призоре лепоте, представља ка пот-



љубе вучинић

пуности, ка суштству бића, означава неко посебно стање духа, душе и тела које би да се спасе од застрањења. Фанатизам душе ступа у конверзацију са мистеријом без које дух не може и ту трансценденцију преводи на једну нову онтолошку раван где се, у жару екстазе, бришу међе, боравишта, ишчезавају временске слабости, где "биће сваког тренутка губи своје трагове у поседовању и слободи, и поново стиче, далеко од некадашњег Ја - које данас само стење пригушеним теретом другог - највишу срећу неког Њега, неког апсолутног трећег лица".<sup>4</sup>

У песми "Хиландарски запис", са карактеристичним лирским тоном препети су велика Реч и велика Ђутања. Ова песма је значајна јер представља излазак пред саму *camera obscura*; песник очевидац постаје предмет посматрања. Поглед у себе дат је инверзно - песник излази сам пред собом: "Као да ме однекуд гледају моје очи. Као да ме све то на нешто подсећа." У сусрету са собом, са сећањем, све што је присутно неискazuje је. Јер како видети себе својим очима? Песник мора да занеми, а одмах затим открива пред каквом величином долази до такве реакције: "Који с Богом говоре ћути." Овде песник открива Бога у себи, док "птице и траве говоре". Наиме, дошло је до промене тачке посматрања (излазак из себе) и перспектива погледа доживљава обрт, а ток мисли инверзију.

Слика има доминантан говор у језику Зорана Милића. Милићеве поетско-прозни лирски цртежи за читаоца представљају инфузију импресија јетке мисаоности. Додајмо томе и радове из песниковог "Ликовног дневника" који су, као податак збирци, вероватно настали на истој "Светогорској стази"

Александар Бошковић

<sup>1</sup> Ову реч коју иначе у наслову носи прослављена Рембов збирка треба узети у њеном енглеском значењу које одговара француском енлуминуре (обојена слика, гравира у бојама), како је у једном свом рукопису означава Верлен.

<sup>2</sup> *Земља* чији наслов носи прва збирка песама Зорана Милића, почелни је елемент незаобилазан у стварању Милићеве песничке визије бића и његове несводивости на ентитет. Дуализам симбола *земље* (све долази из ње, али и одлази у њу) дубоко је укоревен у тубиће и његову запитаност, као што је и тубиће ( па самим тим и биће/небиће) и његова запитаност поклијала из земље.

<sup>3</sup> Нарочито наглашеног у збирци "*Душа у студени*", поред богате слике бестијарија, сличне оној у Шекспировом "*Сну летље ноћи*".

<sup>4</sup> Фрагмент из Ив Бонфоове анализе Рембоове песме "*Гениј*" у којој су коментатори видели Рембоову визију апстрактног бића другачије врсте, персонификацију "нове љубави" или "свеопштег живота", "генија који је истовремено снага и љубав"